

Det tørkeramte Vestafrika

Brandt, Jesper

Published in:
Geografisk Orientering

Publication date:
1974

Document Version
Tidlig version også kaldet pre-print

Citation for published version (APA):
Brandt, J. (1974). Det tørkeramte Vestafrika. *Geografisk Orientering*, 4(3), 345-351.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@kb.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Det tørkeramte Vestafrika

JESPER BRANDT

Forekomst af tørke kan tilskrives de mærkeligste årsager: Den tidligere arbejdsminister Anjaiah i den sydindiske stat Andhra Pradesh har således givet følgende forklaring på, hvorfor der ikke er faldet regn i dette område i lang tid: „Det skyldes amerikanerne og deres forkærlighed for frølår. Gennem dyb meditation vinder disse frøer gehør hos vejrguderne, der til gengæld sikrer menneskene fyldte brønde og rigelig regn til markerne. Udryddelsen af løvfrøer gennem eksport til USA er den egentlige årsag til den tørke, der har plaget vor provins“.

Denne forklaring er imidlertid ikke så urimelig som den umiddelbart lyder: I Asien er løvfrøen et tydeligt tegn på regnens komme. Når luftfugtigheden stiger, kommer frøerne frem på oversiden af bladene af træer og buske og kvækker regntiden ind. Ministeren har altså blot, som det så ofte sker, forvekslet årsag og virkning.

Store dele af verden er ramt af tørke

Det er imidlertid ikke blot i Andhra Pradesh, at regnen er udeblevet. Ifølge en liste som FAO udsendte i juni 1973, berører vedvarende tørke 1 milliard mennesker over hele jorden, fordelt på følgende lande:

Latin Amerika: Costa Rica, Dominikanske Republik, El Salvador, Guatemala og Nicaragua.

Asien: Indien, Nepal og Sri Lanka (Ceylon).

Mellemste Østen: Cypern, Iraq, Syrien, Tyrkiet og Yemen.

Afrika: Sahel-regionen (se nedenfor), Botswana, Cameroun, Dahomay, Etiopien, Gambia, Lesotho, Malawi, Togo og Zambia.

Ifølge FN Demographic Yearbook 1974 var verdens befolkning i 1972 3.782 mill. Tørke skulle altså berøre over 1/4 af jordens befolkning.

Forklaringen på denne globale katastrofe kendes ikke. En henvisning til en global klimaændring siger i virkeligheden ikke meget mere end en henvisning til udryddelsen af løvfrøen, så længe man kun kan konstatere klimaændringen, men ikke ved, om denne er årsag eller virkning. Det er ligeledes vanskeligt at danne sig et skøn over tørkens omfang og konsekvenser, da de tørkeramte områder næsten er sammenfaldende med de i forvejen fattigste lande i verden, lande, hvorfra kun meget sparsomme statistiske data er tilgængelige.

Situationen i Sahelregionen i Vestafrika

Sahel-regionen omfatter staterne Senegal, Mauritien, Mali, Niger, Tchad og Øvre Volta, alle tidligere franske kolonier, der blev selvstændige i 1960. Også mange lande udenfor Sahel-regionen er hårdt ramt af tørken, således Nigeria, hvor 4 millioner mennesker er truet af hungersnød (nov. 1973), og hvor høstudbyttet for sæsonen 1973/74 er beregnet til omkring 350.000 tons – mod normalt 700.000 tons. Vi vil imidlertid her begrænse os til en beskrivelse af situationen i de 6 lande i Sahelregionen.

De normale årsvariationer i temperatur og nedbør belyses ved nedenstående tal fra Rosso, Mauritanien (Rosso ligger ved grænsen mellem Mauritanien og Senegal, et par hundrede kilometer inde i landet):

Tabel 1. Temperatur og nedbør i Rosso, Mauritanien, gennemsnit for perioden 1951–58

	temperatur	nedbør (mm)
januar	22,7	1,6
februar	22,9	2,3
marts	26,6	0
april	28,3	0
maj	29,8	2,5
juni	30,5	14,4
juli	29,5	48,8
august	28,9	133,8
september	29,2	81,3
oktober	29,2	45,8
november	26,9	3,1
december	22,5	6,4

Som i alle nedbørsfattige områder varierer nedbøren og tidspunktet for regntiden betydeligt fra år til år. I perioden 1951–58 varierede den totale nedbør i Rosso fra 247 mm (1954) til 467 mm (1952), med et gennemsnit i perioden på 340 mm.

I slutningen af 60'erne begyndte der imidlertid at vise sig en katastrofal nedgang i nedbøren, som blev værre år for år: I Rosso var årsnedbøren i 1970 149 mm, i 1971 127 mm og i 1972 helt nede på 54 mm. I Dakar (Senegal) målttes i 1972 en årsnedbør på 117 mm, mens det laveste tal mellem 1901 og 1960 lå på 273 mm.

Den gennemsnitlige nedbør i Sahel-regionen i perioden 1968–72 samt i 1972 er vist i forhold til normalen i nedenstående tabel:

Tabel 2. Nedbøren i de seks Sahel-lande i procent af det normale gennemsnit (mm)

	gnst. af 1968-72 i % af normalnedbøren	1972 i % af normalnedbøren
Senegal	78	59
Mauritanien	58	45
Mali	81	72
Øvre Volta	96	96
Niger	79	66
Tchad	89	77

For første gang i over 60 år gik floderne Niger og Senegal i 1972 ikke over deres bredder, hvorfor det blev næsten umuligt at dyrke de sædvanlige hirse- og sorghum-afgrøder i floddalene.

Der haves endnu ikke tal for hele 1973, men nedbøren for juli, hvor regnen normalt skulle være sat ind, var så lille, at afgrøderne mange steder var visnede.

Hvad er årsagen til tørken i Vestafrika?

Man har gennem mange år observeret at Sahara blev større og større. Om det skyldes rent naturmæssige årsager eller indgreb i naturen fra menneskets side ved man ikke. Nogle mener, at der er tale om tilbagevendende tørkeperioder. Således noteredes mellem 1910 og 1914 en lignende tørkeperiode i området, dog ikke så udpræget som den nuværende. Den efterfulgtes af perioder med normal og selv kraftig nedbør. Andre giver atombomben, satellitter og selv overlydsflyene skylden.

Der er imidlertid næppe tvivl om, at den umiddelbare årsag til tørkekatastrofen må søges i den utilstrækkelige nedbør siden slutningen af 60'erne som følge af forskydninger i beliggenheden af højtrykkene ud for Vestafrika. Men bag denne ligger muligvis også en kumulativ effekt af den ødelæggelse af den naturlige vegetation, som navnlig kvægbruget har været medvirkende til. Et 'bevis' for dette ses i det faktum, at mens den oprindelige savanne, der var i stand til at ernære en rig naturlig fauna, stadig kan ses i nationalparkerne i Vestafrika (som f. eks. Waza National Park i det nordlige Cameroun), så har områderne uden for disse ofte på grund af overgræsning været udsat for omfattende erosionsskader. Hermed er der skabt grundlag for Saharas ekspansion sydpå.

Også andre faktorer har spillet ind: (a) Som resultat af nedgangen i børnedødelighed er der sket en befolkningsekspllosion i området. I ingen af landene har befolkningsevæksten i perioden 1961-72 været under 2 % pr. år. Dette har naturligvis nødvendiggjort en forøget produktion af fødevarer, hvilket først og fremmest har vist sig i en stigning i antallet af husdyr. (b) Dyrkningen af eksportafgrøder som bomuld, jordnødder og kaffe har reduceret størrelsen af arealer til græsning og dyrkning af korn- og foderafgrøder. (c) Der er sket en ukontrolleret vækst i gedeflokkene, som over et meget stærkt pres på vegetationen. (d) Afbrænding af savannen for at opnå et frisk græsdekke til græsning medfører udryddelse af de endnu tilbageværende træer. (e) Det menes at udryddelsen af de store skove i tropisk Afrika har haft indflydelse på nedgangen i nedbøren. (f) Det hævdes endvidere, at den i området meget udbredte ølbrygning er en vigtig årsag til udryddelsen af træer på savannen (øllet skal koge i 24 timer, hvilket kræver meget brændsel).

Konsekvenserne af tørken

I tabel 3 er givet nogle vigtige statistiske data for Sahel-regionen. Det fremgår af denne at gennemsnitsindkomsten/capita ligger mellem 70 og 250 US \$/år (Verdensbankens tal). I to af landene - Mali og Øvre Volta - er gennemsnitsindkomsten 70 \$/år - den laveste gennemsnitsindkomst, Verdensbanken overhovedet har noteret i noget land.

Med undtagelse af Senegal udgør landbrugsbefolkningen omkring 90 % af den samlede befolkning.

Kvægbruget

Som det fremgår af tallene for landbrugsarealerne er størstedelen af disse udlagt til græsning. Sahel-regionen er da også et af Afrikas vigtigste kvægbrugsområder.

Den kvægproducerende zone er angivet på fig. 1. Ved sammenligning med nedbørskortet fig. 2 ses at zonen er nogenlunde sammenfaldende med de områder, hvor den gennemsnitlige årsnedbør ligger mellem 250 og 1000 mm. Græsningszonen ligger imidlertid ikke fast, men skifter med årstiderne: Om sommeren, hvor sydlige fugtige luftmasser trænger ind over Vestafrika føres kvæget nordpå. Om vinteren og om foråret, hvor den tørre saharavind - 'harmatten' - blæser

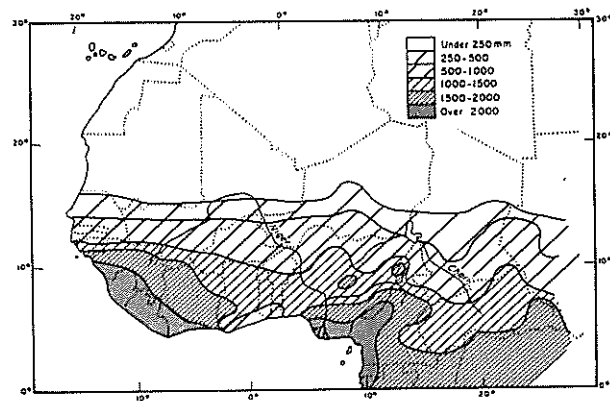
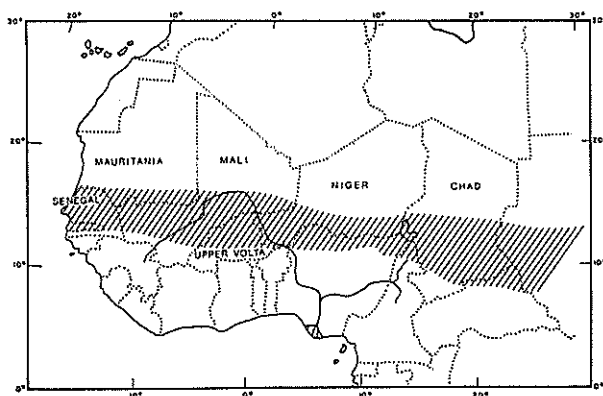
Tabel 3. Nogle statistiske oplysninger fra Sahel-regionen

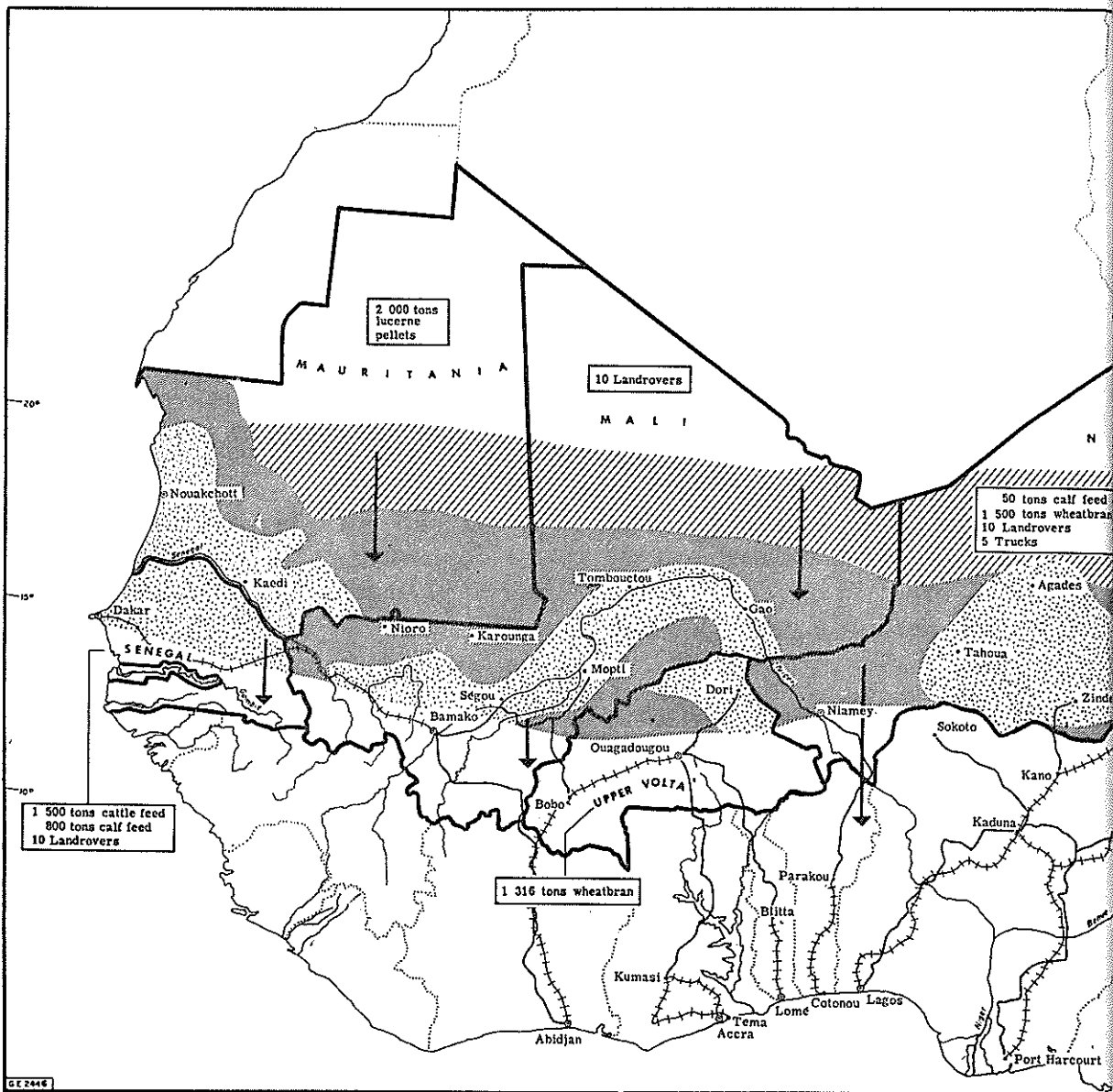
	Senegal	Mauritanien	Mali	Ø. Volta	Niger	Tchad
Areal (1000 km ²)	196	1031	1240	274	1267	1284
Befolkning 1972 (mio)	4,0	1,1	5,0	5,2	4,0	3,5
Befolkningstæthed 1972	20	1	4	20	3	3
Agerland i % af samlet areal (1970)	30	—	6	35	9	4
Permanente græsningsarealer i % af samlet areal (1970)	30	38	28	50	2	35
Befolkningstæthed pr. landbrugsareal (ager + perm. græs)	35	5	15	25	30	10
Produktion af hirse + sorghum (1971) (1000 t)	650	80	900	970	1200	715
Produktion af jordnødder (1971) (1000 t)	960	—	170	68	240	115
Produktion af bomuld (1970) (1000 t)*	15	—	53	23	10	94
Antal kvæg (1971/72) (1000)	2700	2700	5500	2900	4400	4550
Antal kvæg (1960–65) gnst. (1000) ..	1760	2244	4040	1936	3700	4250
Antal får (1971/72) (1000)	1400	2900	5400	2000	2800	1800
Antal geder (71/72) (1000)	1590	2450	5650	2650	6200	2400
Landbrugsbefolkning i % af totalbefolkning (1970)	76	85	91	89	91	91
Indkomst/indb. (1971) US \$	250	170	70	70	100	80
% af befolkningen, der ifølge Folkekirkens Nødhjælp er alvorligt ramt af katastrofen	60	83	80	18	33	54

* Fra Africa Contemporary Record 1971–72. FAOs vurderinger for bomuldsproduktionen i 1970 giver følgende tal: 10, —, 25, 15, 4 og 38. Dette viser, med hvilken forsigtighed sådanne vurderinger skal tages. De fleste tal i tabellen er af denne karakter.

Fig. 1. Sahel-zonen – et af de vigtigste kvægproducerende områder i Afrika. FAO: World Animal Review, nr. 8, 1973.

Fig. 2. Den gennemsnitlige nedbør i Sahel-zonen. FAO: World Animal Review, Nr. 8, 1973.

(i de sydligste og vestligste områder dog afbrudt af en mindre regntid i dec.-febr.) trækker man sydpå efterhånden som det bliver nødvendigt.

Denne sydgående bevægelse plejer at finde sted i februar-marts, men i sæsonen 1972/73 startede den på grund af tørken betydeligt tidligere: I Mali således allerede i oktober. Den traditionelle nordlige bevægelse i regntiden fandt oven i købet næsten ikke sted i regntiden i 1972. Dette har medført en stærk koncentration af kvæg i den sydlige del af Sahel-regionen, hvor der nu græsses hele året.

Omfanget og konsekvenserne af denne udvikling er vanskelige at overskue, men hvad enten tørken er

forbigående eller varer ved, så vil den nuværende situation få konsekvenser i lang tid fremover.

Den mest iøjnefaldende konsekvens foruden overgræsning og erosion, er nedgang i dyrebestanden. Det er blevet anslået, at for hele Sahelområdet var den totale kvægbestand i april 1973 50 % af normalen; for får og geder 80 %; for kameler 95 %; og for heste og muldyr 85 %. Her må det imidlertid tages i betragtning, at den typiske situation i et nomadeområde som Sahelzonen er, at dyrebestanden mindskes i tørkeperioden: Vandringen mod syd tidligt på året er også en vandring mod kvægmarkederne, der leverer kød til de tætbefolkede kystområder. Men dette kan

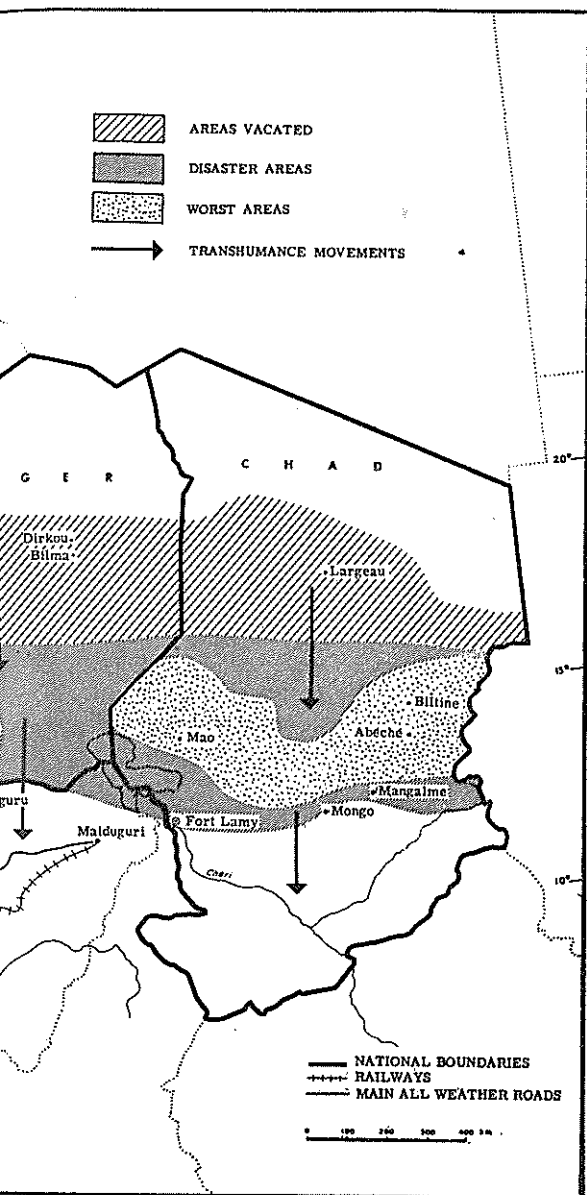

Fig. 3. De mest tørkeramte områder. Teksten i rektanglerne viser den hjælp FAO har ydet. Ordliste: Calf Feed = kalvefoder, lucerne pellets = lucerne-piller, wheatbran = hvedekliid. Signaturforklaring: Areas vacated = forladte arealer, Disaster areas = katastrofearealer, Worst areas = „allerværste“ arealer, Transhumance movements = Kvægovertjytninger. FAO World Animal Review, Nr. 8, 1973.

til mindre end 20 \$ i mange områder. Et stigende antal drægtige køer er rapporteret solgt til slagtning.

Det antages, at antallet af kalve vil falde drastisk i 1974 og selv i 1975: De overlevende køer er i så dårlig forfatning at man regner med mængden af kalve kun bliver 25–30% mod normalt 60%. Dette er utilstrækkeligt til at reproducere bestanden.

Normalt er der en vis dødelighed på grund af forskellige kvægsygdomme, men i dyrenes nuværende tilstand er deres resistens svækket og sygdomsangreb derfor hyppigere. Græsningen i de sydlige områder har tvunget kvæget ind i zonen for tsetsefluens udbredelse, hvilket kan frygtes at få skæbnesvangre konsekvenser.

Men også selve græsningsarealerne vil det tage lang tid at tilføre den produktivitet de besad før tørken. Selv om vi ser bort fra erosionskaderne, så er jorden så udtørret, at det menes at ville tage mindst 7 år med normal nedbør at sikre de normale vandreserver.

Situationen i de enkelte lande

På grund af mangelfulde data er det næsten umuligt at give noget samlet billede af situationen og konsekvenserne for de enkelte lande. Spredte oplysninger fra aviser og tidsskrifter har dannet grundlag for følgende oplysninger vedr. de enkelte lande i Sahelregionen. De er vanskeligt sammenlignelige, men tilsammen kan de give et vist indtryk af hungerkatastrofens omfang.

Senegal

60% af landets areal – hele den nordlige og den østlige del af Senegal – er hårdt ramt af tørken. Det rapporteredes i august 1973, at landets 4 millioner indbyggere levede af indkomsten fra de 110.000 personer, der var beskæftigede i byerhvervene, samt af indtægtsoverførsler fra senegalesere, der arbejder som fremmedarbejdere i Frankrig.

50% af Senegals eksport udgøres (værdimæssigt) af jordnødder og produkter af jordnødder. Det er endvidere langt den vigtigste pengeafgrøde i landet. Meget tyder på, at høsten i hvert fald delvist er slået fejl: Normalt kræver dyrkning af jordnødder en årlig nedbørmængde på omkring 300 mm, altså svarende til gennemsnitsnedbøren i sydkanten af kvægbrugsområ-

dog ikke forklare hele nedgangen, for kvægets vedkommende måske halvdelen: Således må omkring 25% af kvæget anses for at være døde i 1972/73. Men der er store regionale forskelle: F. eks. rapporteres (efteråret 1973) fra Biltine distriktet i Tchad, der i 1971 havde en kvægbestand på 715.000 en dødelighed på 80%. Fra Gao regionen i Mali rapporteres om en dødelighed på 40%. Der er dog næppe tvivl om, at denne dødelighed til dels dækker over salg til slagtning i de sydlige nabolande: Tørken har tvunget mange til at sælge deres kvæg for at skaffe korn til sig selv. Dette har hævet kornpriserne på markedet, mens kvægpriserne er faldet fra ca. 120 \$ pr. hoved

det. Som nævnt noteredes i Dakar i 1972 en nedbør på 117 mm.

Mauritanien

80 % af befolkningen er fuldstændig afhængig af husdyrholdet. Af de 2,7 millioner stk. kvæg skønnet af FAO i 70/71 blev det i juni 73 anslået, at kun ca. 600.000 stadig var i live. Røde Kors anslår tilsvarende at mindst 80 % af kvæget er gået tabt eller flakker om efter vand. Hele landets befolkning er ramt og dette har ført til en massiv indvandring til byerne: Hovedstaden Nouakchott, der i 1965 havde 15.000 indbyggere, var i 1972 nået op på 70.000 indbyggere og året efter 130.000.

Mali

Malis regering estimerede i midten af august 1973, at 250.000 nomader havde mistet al deres kvæg og var fuldstændig afhængige af hjælp udefra. Pludselige regnskyl havde yderligere forværret situationen, da det afkræftede kvæg døde af at have ædt for meget af det nyopvoksede græs. Røde Kors antager at 95 % af befolkningens kvæg er gået tabt. I 1969 udgjorde levende kvæg 48 % af Malis eksport.

Øvre Volta

Præsident Lemizana udtalte i august 73, at 1/4 af landets kvægbestand var bukket under for tørken; at 10 % af landbrugerne havde forladt deres jord og var flygtet sydpå; og at selv, hvis der kom gode afgrøder i 1973 ville der blive hungersnød igen i 1974.

Røde Kors angiver, at over 80 % af kvæget er gået tabt, samt at korn- og bomuldsproduktionen har lidt alvorlig skade.

I 1969 udgjorde levende kvæg 37 %, bomuld 28 % af Øvre Voltas eksport.

Niger

Det antages, at mindst en trediedel af kvæget er gået tabt, og at der er tale om en alvorlig nedgang i afgrøderne. I 1969 og 1970 var høsten meget ringe og den faldt yderligere i 1971; dette gjaldt for såvel korn (først og fremmest hirse og sorghum) som den vigtigste pengeafgrøde, jordnødder. Produktionen af jordnødder, som hidtil har været den vigtigste kilde til eksportindtægter, menes yderligere at være faldet i 1972.

Jordnødder, jordnøddeolie, levende kvæg og bomuld tegnede sig i 1969 for 80 % af eksporten.

Tchad

FAO rapporterede i august 1973, at Tchad var det hårdest ramte område. Lang tids tørke efterfulgt af heftige regnskyl havde gjort vejene ufremkommelige med det resultat, at den centrale del af Tchad var totalt isoleret. Situationen var desperat, og det rapporteredes, at folk måtte leve af blade og rødder. 60 % af nationens kvægbestand antages at være gået tabt.

En lignende situation opstod i mindre målestok i 1969, hvilket medførte at bomuldshøsten blev 20 % mindre end man havde regnet med. En forfejlet bomuldshøst kan få katastrofale følger for betalingsbalancen, da bomuld udgør over 80 % af Tchads eksportværdi.

Hjælpen til de tørkeramte områder

Der skal ikke her redegøres nærmere for den hjælp, der ydes til de tørkeramte områder fra forskellige internationale hjælpeorganisationers side. Hjælpen går gennem mange kanaler og er vanskelig at skabe sig et overblik over. I juni 73 blev det anslået, at der i alt var fremskaffet 450.000 tons fødevarer (hovedsageligt korn) fra USA, Canada og EF-landene. Men ifølge Sahelean Newsletter, jan. 1974 anslås det, at det øjeblikkelige behov er yderligere 450.000 tons korn, 60.000 tons andre fødevarer (først og fremmest mælkepulver) samt 30 mill. \$. FAO anslog i november 1973, at det samlede behov for korn i 1974 muligvis ville overstige 1 mill. tons.

Fig. 3 giver et overblik over de mest tørkeramte områder samt oplysninger om den hjælp, der var ydet af FAO Sahelian Relief Trust Fund for Livestock Assistance indtil begyndelsen af september 1973. Den samlede værdi af hjælpen beløb sig til lidt over 3 mill. \$. Som det fremgår ved sammenligning med ovenstående oplysninger om behovet, er der tale om en dråbe i havet. Men det må samtidigt understreges, at det kun er en opgørelse over den multinationale hjælp gennem FAO, og at denne sandsynligvis kun udgør en lille del af den samlede bistand.

Litteraturlisten har sneget sig ind på s. 343.